

KS. ANDRZEJ WIDAK

MUZYKA ORGANOWA W LITURGII¹

Podjęcie zagadnienia muzyki organowej w liturgii wynika z dwóch powodów. Po pierwsze na naczelnym miejscu zawsze stawiano śpiew, jako element proklamacji słowa. Po drugie muzyka instrumentalna była traktowana z umiarem czy nawet pewnym dystansem. W niniejszym artykule zostanie omówiona muzyka organowa² w świetle posoborowego prawodawstwa muzyczno-liturgicznego oraz literatura organowa przydatna do wykorzystania w liturgii.

Przechodząc do prezentacji tematu, należy na samym początku odpowiedzieć na dwa zasadnicze pytania: Jaka jest zasadność muzyki organowej w liturgii oraz jak ten rodzaj muzyki ma się do funkcji muzyki w liturgii, zwłaszcza funkcji wspólnototwórczej i kerygmatycznej³.

KS. DR ANDRZEJ WIDAK, kapłan diecezji rzeszowskiej, dr muzykologii, wykładowca muzyki kościelnej i dyrygent w WSD w Rzeszowie oraz w Diecezjalnym Studium Organistowskim w Rzeszowie, referent ds. muzyki kościelnej i diecezjalny duszpasterz organistów diecezji rzeszowskiej, członek Diecezjalnej Komisji Liturgicznej, zainteresowania naukowe koncentruje wokół historii polskiego budownictwa organowego oraz muzyki w liturgii. Kontakt: ul. Połonińska 25, 35-082 Rzeszów; e-mail: a.widak@wsd.rzeszow.pl

¹ Referat został wygłoszony podczas I Seminarium Organowego, które odbyło się 14.03.2009 r. w Instytucie Muzyki Uniwersytetu Rzeszowskiego.

² W artykule ograniczam się do omówienia wyłącznie muzyki organowej, czyli solowej gry organowej co zakłada pominięcie zagadnienia akompaniamentu do śpiewu podczas liturgii oraz muzyki instrumentalnej wykonywanej na innych instrumentach.

³ Możemy wyróżnić cztery podstawowe funkcje muzyki w liturgii: wspólnototwórcza, medytacyjna, ozdobna, kerygmatyczna. Por. I. Pawlak, *Muzyka liturgiczna po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*, Lublin 2000, s. 68-85.

W odpowiedzi na te pytania punktem wyjścia jest Konstytucja o liturgii świętej „Sacrosanctum concilium” (KL), rozdział VI, nr 112, w której zostały określone zadania muzyki w liturgii. Są nimi: *chwala Boża i uświęcenie wiernych*⁴. Z tego stwierdzenia jasno wynika, że muzyka nie jest sztuką samą w sobie, źródłem jej godności jest jej nierozzerwalny związek z liturgią. Pierwszym zadaniem jest „bycie” hymnem pochwalnym ku czci Boga. Drugie zadanie muzyki w liturgii to uświęcenie wiernych, a więc uświęcenie każdego uczestnika liturgii. I w tym kontekście Konstytucja o Liturgii przedstawia wartość muzyki organowej: „W kościele łacińskim należy mieć w wielkim poszanowaniu organy piszczałkowe jako tradycyjny instrument muzyczny, którego brzmienie ceremoniom kościelnym dodaje majestatu, a umysły wiernych porywa do Boga i spraw niebieskich”⁵. Zatem muzyka organowa bierze udział zarówno w zadaniu chwały Bożej oraz w roli uświęcającej człowieka. Odpowiadając na pytanie dotyczące relacji muzyki organowej do funkcji muzyki w liturgii, a zwłaszcza funkcji wspólnototwórczej, która zakłada czynne uczestnictwo wiernych w liturgii, należy podkreślić, że ta funkcja nie wyklucza udziału kantora, scholi, chóru czy zespołu instrumentalnego i tym samym muzyki organowej solowej. Druga ważna funkcja muzyki w liturgii – kerygmatyczna, również nie stoi w sprzeczności z muzyką instrumentalną. Muzyka potrafi wypowiedzieć takie prawdy, których słowo nie jest w stanie wyrazić. Muzyka instrumentalna jest również elementem języka liturgii. J. Ratzinger podkreśla, że muzyka liturgiczna nie musi być związana z tekstem – choć ma w nim szukać wskazówek dla wypowiedzi⁶. A zatem funkcje muzyki, które domagałyby się „słowa”, nie stoją w opozycji do muzyki instrumentalnej – muzyki „bez słów”.

I. Muzyka organowa w posoborowym prawodawstwie

W posoborowym prawodawstwie warto zwrócić uwagę na cztery ważne dokumenty: Instrukcja o muzyce świętej w świętej liturgii „*Musicam sacram*”, Instrukcja Episkopatu Polski o muzyce liturgicznej po Soborze Watykańskim II, Instrukcja „*O Koncertach w kościołach*”⁷, „*Nowe ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego*”⁸.

⁴ KL VI, nr 112.

⁵ Tamże, nr 120.

⁶ I. Pawlak, *Muzyka liturgiczna*, s. 84-85.

⁷ Teksty wymienionych dokumentów podaję za A. Filaber, *Prawodawstwo muzyki liturgicznej*, Warszawa 1997.

⁸ *Nowe ogólne wprowadzenie do Mszału Rzymskiego*, Poznań 2004.

1. Instrukcja o muzyce świętej w świętej liturgii „*Musicam sacram*” (1967)⁹

W rozdziale VIII tego dokumentu, zatytułowanym *Muzyka sakralna instrumentalna*, czytamy w punkcie 62: „Instrumenty muzyczne mogą być bardzo pożyteczne przy sprawowaniu świętych obrzędów czy to do akompaniamentu, czy do gry solowej”. Instrukcja przywołuje sformułowanie zawarte w Konstytucji o liturgii świętej i tym samym jeszcze raz podkreśla znaczenie nie tylko samych organów ale ich rolę w liturgii.

W punkcie 65 znajduje się uwaga dotycząca gry solowej z równoczesnym konkretnym wskazaniem, podczas jakiej części Mszy św. może być wykonana muzyka instrumentalna: „Gra solowa możliwa jest jedynie na początku, zanim kapłan przyjdzie do ołtarza, na ofiarowanie, podczas komunii i na końcu Mszy św. Tej samej zasady, stosując ją analogicznie, można się trzymać przy innych nabożeństwach”¹⁰.

W punkcie 66 zamieszczono wzmiankę dotyczącą okresów liturgicznych, w których nie jest dopuszczona gra organowa solowa: „Gry solowej na instrumentach nie dopuszcza się w okresie Adwentu, Wielkiego Postu, w Triduum Wielkiego Tygodnia, oraz Oficjum i we Mszy św. za zmarłych”¹¹. Należy wspomnieć, że w 1958 r. ukazała się „Instrukcja o muzyce sakralnej i liturgii”, wydana przed reformą liturgii Soboru Watykańskiego II, która szczegółowo określała, kiedy można grać na organach czy innych instrumentach, a kiedy jest to zakazane¹².

2. Instrukcja Episkopatu Polski o Muzyce liturgicznej po Soborze Watykańskim II (1979 r.)¹³

W 19 punkcie instrukcja utrzymała zakaz wykonywania muzyki solowej na instrumentach w Triduum Paschalne, „Natomiast solowa gra na instrumentach zabroniona jest od zakończenia śpiewu hymnu Chwała na wysokości Bogu we Mszy Wieczerzy Pańskiej do zakończenia tego hymnu we Mszy

⁹ A. Filaber, *Prawodawstwo muzyki liturgicznej*, s. 41-58.

¹⁰ Tamże, s. 57.

¹¹ Tamże, s. 57.

¹² I. Pawlak, *Muzyka liturgiczna*, s. 195-196.

¹³ A. Filaber, *Prawodawstwo muzyki liturgicznej*, s. 82-90.

Wigilii Paschalnej”¹⁴. Warto nadmienić, że w Polsce tradycyjnie przez wieki w okresie Wielkiego Postu i w liturgii za zmarłych wykonywano muzykę organową, także solową.

W punkcie 24 rozdziału IV tej instrukcji dotyczącej sakramentów, sakramentaliów i nabożeństw zamieszczono uwagę „Jeżeli okoliczności za tym przemawiają, można przed lub po zakończeniu obrzędów liturgicznych wykonywać solową muzykę wokalną lub instrumentalną, byleby odpowiadała duchowi muzyki kościelnej”¹⁵. Ta uwaga dotyczy zwłaszcza wykonywania muzyki solowej podczas sakramentu małżeństwa czy obrzędów pogrzebu.

3. Instrukcja „O Koncertach w kościołach” (1987)¹⁶

W punkcie 7 instrukcja podaje „Wskazane jest, aby muzyka organowa rozbrzmiewała nawet przez dłuższy czas jako przygotowanie do liturgii i po jej zakończeniu”¹⁷. Ta uwaga dotyczy gry solowej na organach. Jest tu wzmianka o muzyce organowej jako przygotowaniu do liturgii i po jej zakończeniu. Muzyka organowa ma tworzyć pewien klimat, nastrój, a więc też musi być odpowiednio dobrana¹⁸.

4. Nowe Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego (z trzeciego wydania mszału rzymskiego, 2002)¹⁹

W punkcie 313 zamieszczono uwagę: „W okresie Adwentu należy używać organów i innych instrumentów muzycznych z umiarem odpowiadającym charakterowi tego czasu, bez uprzedzania pełnej radości płynącej z obchodu uroczystości Narodzenia Pańskiego. W okresie Wielkiego Postu gra na organach i innych instrumentach jest dozwolona tylko w celu podtrzymania śpiewu. Wyjątek od tej zasady stanowią: niedziela Laetare (4 Niedziela Wiel-

¹⁴ Tamże, s. 85.

¹⁵ Tamże, s. 87.

¹⁶ Tamże, s. 102-109.

¹⁷ Tamże, s. 105.

¹⁸ Odrębną kwestią są koncerty w kościołach i związane z tym wykonywanie muzyki organowej. Te kwestie reguluje ta instrukcja.

¹⁹ *Nowe ogólne wprowadzenie do Mszału Rzymskiego*, Poznań 2004.

kiego Postu), uroczystości i święta”²⁰. A zatem z tego zapisu wynika, że solowa gra instrumentalna dozwolona jest w Adwencie, ale z umiarem, natomiast w Wielkim Poście jest zabroniona, z wyjątkiem 4 Niedzieli Wielkiego Postu oraz uroczystości i święt.

Z zamieszczonych powyżej wypowiedzi wynika kilka wniosków praktycznych. Prawodawstwo muzyki liturgicznej dopuszcza wykonywanie solowej muzyki organowej w liturgii mszalnej: przed rozpoczęciem Mszy św., na przygotowanie darów ofiarnych, na Komunię św., na zakończenie Mszy św. W przytoczonych fragmentach dokumentów brak wzmianki o solowej muzyce organowej na uwielbienie po Komunii św. jednakże z charakteru obrzędu uwielbienia nic nie stoi na przeszkodzie, aby została wykonana odpowiednia muzyka organowa, tym bardziej, że nadaje ona medytacyjny charakter tej właśnie części liturgii.

Drugi ważny wniosek to odpowiedź na pytanie: Kiedy muzyka solowa organowa jest zabroniona? Dokumenty ogólnokościelne wyłączają okres Wielkiego Postu i Triduum Paschalnego. Dawniej dochodził Adwent oraz jeszcze Msze św. za zmarłych. W Polsce wedle Instrukcji Episkopatu Polski z 1979 r. okresem wyłączonym od muzyki organowej solowej jest Triduum Paschalne. Taka jest też tradycja polska, że w tych świętych dniach rezygnujemy nawet z akompaniamentu organowego²¹.

II. Literatura organowa przydatna w liturgii

1. Kryteria doboru muzyki organowej do liturgii

Na początku należy podać kryteria, dotyczące wykonywania muzyki organowej w liturgii. Utwór organowy powinien być dostosowany do charakteru samego obrzędu jak i długości jego trwania²².

a) utwór organowy a charakter obrzędu

Należy starać się, by wykonywane utwory – inspirowane tematami z określonych pieśni były tematycznie związane z Liturgią Słowa, bądź okre-

²⁰ Tamże, s. 87-88.

²¹ Ks. I. Pawlak problem ten ustawia w innym świetle, że nie należy pytać, czy grać lub nie grać, tylko co grać?

²² J. Erdman, *Organy*, (b.r., b.m.), s. 100.

sem liturgicznym. Doskonałym przykładem mogą tu być chorały J.S. Bacha zawarte w *Orgelbüchlein*. Opracowanie to zawiera chorały uporządkowane wg okresów roku liturgicznego²³. Drugi ważny zbiór to *Klavierübung III* – utwory zostały uporządkowane wg części stałych Mszy św. i związków tematycznych z Sakramentami Wtajemniczenia Chrześcijańskiego²⁴. Możliwe jest nawet bezpośrednie nawiązywanie wykonywanymi opracowaniami chorałowymi do odpowiednich perykop biblijnych w Liturgii Słowa: np. Rdz 3 – „Durch Adams Fall ist ganz verderbt” (BWV 637) w tłumaczeniu „Przez upadek Adama została zepsuta (natura człowieka)”; czy Wj 20,8-11 – „Dies sind die heiligen zehn Gebot” w tłumaczeniu „To jest dziesięcioro przykazań świętych” (BWV 635)²⁵.

Pojawia się tutaj problem wykonawstwa muzyki religijnej z innych kręgów wyznaniowych (zwłaszcza protestanckiej literatury organowej). W dobie szczególnych wysiłków na rzecz ekumenizmu i wobec jasno sprecyzowanego stanowiska Soboru Watykańskiego II „Dekret o ekumenizmie Soboru Watykańskiego II” nr 4, 12, takie stawianie tego problemu jest niesłuszne. Nie chodzi tu przecież o wykonywanie tekstów sprzecznych z katolickimi zasadami wiary; wręcz przeciwnie: melodie pieśni protestanckich mają często źródło w chorale gregoriańskim, adaptowanym na potrzeby wspólnot protestanckich²⁶. Zarówno Magisterium Kościoła czy Katechizm Kościoła Katolickiego nr 821, jak i współcześni teolodzy zalecają wręcz poszukiwanie w tradycji teologicznej tzw. wspólnot odłączonych – trafnych ujęć prawd objawionych. Zasada ta w jeszcze większym stopniu odnosi się do dziedzictwa kulturowego²⁷.

Często zresztą sama historia muzyki dostarcza nam przekonujących dowodów na ekumeniczną postawę kulturową niektórych kompozytorów i to w czasach, kiedy jeszcze postawy powszechnie przyjmowane w społeczeństwie dalekie były od zwykłej tolerancji (J. Pachelbel, będąc protestantem pracował jako organista w kościele katolickim; J.S. Bach, będąc protestantem

²³ Godnym polecenia jest *Orgelbüchlein* wydany przez Firmę Wydawniczą Indyk w Krakowie, które zawiera teksty chorałów wraz z ich polskim tłumaczeniem. Por.: J.S. Bach, *Orgelbüchlein*, Kraków 1996.

²⁴ Zbiór *Klavierübung III* został również wydany Firmę Wydawniczą Indyk w Krakowie wraz z tłumaczeniem tekstów na język polski. Por. J.S. Bach, *Klavierübung III*, Kraków 1999.

²⁵ Tłumaczenia tytułów podają za: J.S. Bach, *Orgelbüchlein*, s. 96 i 100.

²⁶ E. Zavorský, *J.S. Bach*, Kraków 1985, s. 175.

²⁷ R. Rogowski, *Światłość i Tajemnica*, Katowice 1986, s. 34.

pisał kompozycje do katolickich tekstów mszalnych; M. Reger, będąc katolikiem kontynuował dziedzictwo polifonii bachowskiej, stosując w swych opracowaniach chorałowych konwencję właściwą muzyce protestanckiej – przykładów takich można wyliczać bardzo wiele).

b) długość trwania

Drugim ważnym kryterium doboru utworu organowego do liturgii jest długość jego trwania. Utwory dawnej muzyki o przeznaczeniu liturgicznym posiadały zwykle wymiary odpowiadające ramom czasowym danego obrzędu. Konstrukcja ich zaś była tak pomyślana, by można było je zakończyć w określonym miejscu w sposób muzycznie sensowny. W czasie procesji na rozpoczęcie Mszy św. może być utwór dłuższy, na przygotowanie darów utwór krótszy. Na przykład efektowna toccata może być wykonana na zakończenie liturgii, a na uwielbienie po Komunii św. utwór o spokojnym medytacyjnym charakterze²⁸.

2. Sytuacje duszpasterskie a muzyka organowa

Ważnymi wydarzeniami każdej wspólnoty parafialnej są uroczystości towarzyszące udzielaniu Sakramentów. Chciałbym zwrócić uwagę na sakrament Bierzmowania i Małżeństwa oraz obrzędy pogrzebu.

Podczas udzielania Sakramentu Bierzmowania można wykonać utwory spełniające „rolę towarzyszącą obrzędowi, podobnie jak śpiew podczas Komunii św.”²⁹ Jest tu zatem miejsce na muzykę spełniającą powyższy wymóg, a także odpowiednie recytacje i komentarze³⁰.

Baczniej należy traktować muzykę organową podczas liturgii Sakramentu Małżeństwa. Pojawiają się tu utwory, które rodzą kontrowersje, co do poprawności ich zastosowania podczas liturgii³¹. Tu wchodzimy w tzw. transkrypcje organowe. Sama praktyka nie jest nową. Problem pojawia się wówczas, gdy konkretne transkrypcje znajdują się w ramach liturgii. Skoro wiadomo, że liturgia nie dopuszcza utworów świeckich, obcych obrzędom

²⁸ I. Pawlak, *Muzyka liturgiczna*, s. 220.

²⁹ Cz. Krakowiak, *Odnowiona liturgia Sakramentu Bierzmowania*, RBL 1-2/1975, s. 28.

³⁰ H. Sobeczko, *Sakrament Bierzmowania w duszpasterstwie*, RBL 1-2/1975, s. 63.

³¹ A. Filaber, *Prawodawstwo muzyki liturgicznej*, s. 51.

liturgii to w tym znaczeniu nie da się pogodzić także transkrypcji takich jak marsze weselne Mendelssohna czy Wagnera czy części wyjęte z oper. Praktyka wykonywania tych utworów bardzo mocno związała się z naszą polską tradycją i jest nader częsta.

Gra solowa w czasie obrzędów pogrzebowych została zabroniona przez Kongregację Obrzędów³², jednakże Konferencja Episkopatu Polski nie potwierdziła tego zakazu³³. Zatem można wykonywać muzykę instrumentalną podczas choćby Mszy św. pogrzebowej. Powstaje tylko pytanie – jaka ma być to muzyka? Obserwacja życia pokazuje, że właśnie podczas tych Mszy św. można usłyszeć różnego rodzaju miniatury nacechowane płytką uczuciowością i sentymentalizmem. Czasem słyszy się np. Marsz żałobny Chopina, który, jak wiadomo należy do Sonaty fortepianowej b-moll, a nie ma nic wspólnego z liturgią.

Literatura organowa dawnych mistrzów jest tak bogata, że bez trudu można znaleźć w niej utwory odpowiednie na Mszę za zmarłych. Trzeba zaznaczyć, że w Polsce mało jest wydawnictw, które na wzór śpiewników kościelnych drukowałyby zbiory utworów instrumentalnych, przeznaczonych na poszczególne okresy roku liturgicznego.

3. Literatura organowa w praktyce liturgicznej

Należy podkreślić, że nie jest możliwe omówienie w jednym artykule całej literatury organowej z różnych epok, choćby pobieżnie³⁴. Zostały wspomniane powyżej dwa ważne opracowania J.S. Bacha *Orgelbüchlein* oraz *Klavierübung III*, stąd też ograniczę się do omówienia polskiej literatury organowej ze względu na to, że jest często mało prezentowana podczas liturgii, a powinna znaleźć się w biblioteczkach każdego organisty.

Najwcześniejszym źródłem muzyki organowej jest Tabulatura Jana z Lublina, pochodząca z 1540 roku. Zawiera on około 20 preambulów (preludium) oraz cykle mszalne, wykorzystujące materiał muzyczny mszy gregoriańskich. Utwory z tej tabulatury nadają się na wstępy czy zakończenia Mszy św. Ciekawe jest opracowanie hymnu adwentowego „Ave Jerarchia”, Mikołaja z Krakowa, „Nuż my dziatki zaśpiewajmy” nieznanego autora. Niestety, transkrypcja tabulatury Jana z Lublina została wydana tylko w serii *Corpus of*

³² Tamże, s. 57.

³³ Tamże, s. 85.

³⁴ Literaturę organową przydatną w praktyce liturgicznej szerzej omawia J. Erdman. Por. J. Erdman, *Organy*, s. 100-116.

Elary Keyboard Music w Stanach Zjednoczonych. Niektóre utwory znajdują się jednak w I zeszytce organowym, wydanym przez Polskie Wydawnictwo Muzyczne pod redakcją Bronisława Rutkowskiego³⁵ oraz w zbiorze *Dawna polska muzyka organowa* pod redakcją Joachima Grubicha³⁶.

Drugim ważnym źródłem muzyki organowej jest tabulatura warszawska, datowana na drugą połowę XVII wieku. Uległa ona zniszczeniu w 1944 roku, ale zachowała się jej kopia. Tabulatura jest zbiorem muzycznym typu włoskiego, czyli intavolaturą. Zawiera 58 kompozycji organowych, w tym między innymi preludia, toccaty, canzony, oraz opracowania pieśni³⁷. Najbardziej znanym utworem jest preludium Jana Podbielskiego³⁸. Wiele utworów z tej tabulatury zostało wydanych przez Polskie Wydawnictwo Muzyczne w serii *Miniatury organowe* w redakcji Czesława Sikorskiego³⁹.

Z XVIII wieku warto także wspomnieć o transkrypcji *Arii Starosądeckich*. Zbiór zawiera 97 utworów kompletnych i dwa niekompletne. Są to utwory krótkie, zwarte i niewątpliwie o wartości artystycznej⁴⁰.

We wstępie autor opracowania zaznaczył: „W Starosądeckim Konwencie Arye miały być grane na Większą chwałę Pana Boga, na honor N. P. Maryi i błogosławionej Kunegundy. Tę funkcję sakralną mogą pełnić nadal”⁴¹.

W drugiej połowie XIX wieku i na początku XX wieku duży wpływ na twórczość organową wywarł ruch cecyliński. Dążył on do podniesienia poziomu muzyki liturgicznej i tym samym muzyki organowej. Z kompozytorów tego okresu należy wymienić choćby Władysława Żeleńskiego, który jest autorem zbioru 25 Preludiów na organy op. 38⁴². We wstępie napisał: „Zadaniem mojej pracy jest rozbudzenie lepszego smaku w naszych organistach, którym przytoczone tu kościelne pieśni swojskie powinny być przypomnieniem, jakimi skarbami melodii mają do rozporządzenia”.

³⁵ B. Rutkowski, *Zeszyty organowe*, cz. 1, Kraków 1988.

³⁶ J. Grubich, *Dawna polska muzyka organowa*, Kraków 1968.

³⁷ E. Hinz, *Zarys historii muzyki kościelnej*, Pelplin 2000, s. 246.

³⁸ J. Grubich, *Dawna polska muzyka organowa*, s. 52-53

³⁹ Anonim, *Utwory z „Warszawskiej tabulatury organowej z XVII w.”* nr 39. Tabulatura należała do zbiorów A. Polińskiego, A. Chybiński zrobił opis zbioru i jej kopię. Na podstawie kopii C. Sikorski sporządził odpis najważniejszych utworów. Por. E. Hinz, *Zarys historii muzyki kościelnej*, s. 246.

⁴⁰ *Arie z różnych autorów zebrane Anno 1768. Miniatury na organy lub klawesyn*, opr. J. Chwałek, Lublin 1994.

⁴¹ Tamże, s. 5.

⁴² W. Żeleński, *Preludia na organy*, Kraków 1987.

Godnym uwagi jest także opracowanie Mieczysława Surzyńskiego, jakim jest *Rok w pieśni kościelnej* op. 42⁴³. Zbiór ten obejmuje 59 kompozycji, ułożonych tematycznie według roku liturgicznego: 11 preludiów na adwent, 13 utworów kolędowych, 13 utworów osnutych na motywach pieśni wielkopostnych, 14 preludiów na Wielkanoc, Zielone Świątki, Uroczystość Trójcy Przenajświętszej i Boże Ciało oraz 8 pieśni maryjnych. Pod względem formy znajdują się tam przygrywki organowe znane od czasów Bacha.

Dużą liczbę utworów zawiera *Zbiór preludiów na organy* Feliksa Rączkowskiego⁴⁴. W zbiorze tym znajdują się m.in. kompozycje Feliksa Nowowiejskiego, Józefa Furmanika, Kazimierza Jurdzińskiego, Tadeusza Jarzęckiego, Mariana Sawy. Mamy również preludia osnute na tematach pieśni oraz podane tytuły np. „Na Ofertorium”.

Poza tym ciekawy zbiór mniejszych utworów organowych z XVI-XIX wieku zawiera dodatek do książki Jerzego Gołosa *Polskie organy i muzyka organowa*⁴⁵. Zamieszczone tam zostały utwory Frezera i Moniuszki, Kurpińskiego, Krogulskiego, Sokulskiego. Warto zwrócić uwagę na fugi Krogulskiego i Sokulskiego.

W okresie międzywojennym w nurt twórczości organowej typu użytkowego wpisuje się działalność ks. Antoniego Chlondowskiego, którego autorstwa jest *Zbiór 225 łatwych preludiów na organy lub harmonium*. Opracowanie to składa się z trzech części, preludia napisane zostały w dziewięciu tonacjach durowych i molowych⁴⁶.

Z nowszych wydawnictw w ostatnim czasie ukazały się *Preludia organowe na temat polskich pieśni kościelnych* Mariana Sawy. 65 preludiów opartych jest na tematach pieśni na Adwent, na Boże Narodzenie, na Wielki Post, na Wielkanoc, do Najświętszego Sakramentu, do Najświętszego Serca Pana Jezusa oraz do Najświętszej Maryi Panny. Dodatkowym atutem tego opracowania jest to, że preludia w większości są tak skonstruowane, że można je wykorzystać w całości lub we fragmentach co daje organiście większe możliwości⁴⁷.

Podobny i wartościowy zbiór to *Preludia na temat polskich pieśni kościelnych* autorstwa Tadeusza Machla. Napisany na wzór bachowskiego *Orgelbüchlein* (analogia ta dotyczy pomysłu) zawiera preludia oparte na

⁴³ M. Surzyński, *Rok w pieśni kościelnej. Preludia organowe. op. 42*, z. 1-5, Kraków 1988.

⁴⁴ *Zbiór preludiów na organy bez pedału*, opr. F. Rączkowski, Warszawa 1960.

⁴⁵ J. Gołos, *Polskie organy i muzyka organowa*, Warszawa 1972, s. 397-432.

⁴⁶ A. Chlondowski, *Zbiór 225 łatwych preludiów na organy lub harmonium w najwięcej używanych tonacjach*, Poznań-Warszawa-Lublin 1960.

⁴⁷ M. Sawa, *Preludia organowe na temat polskich pieśni kościelnych*, Kraków 2004.

45 polskich pieśniach kościelnych według roku liturgicznego oraz pieśni przygodnych, suplikacji i hymnów. Każda z 45 pieśni ma swoje preludeum oraz harmonizację, którą może wykorzystać większa rzesza wykonawców. Warta zauważenia jest także podana registracja zaproponowana przez autora, a którą należy – w miarę możliwości przyjąć, uwzględniając dyspozycję instrumentu, na którym wykonuje się utwory⁴⁸.

Na koniec należy wymienić kwartalnik „Muzyka w Liturgii” wydawany przez Polihymnię w Lublinie, w którym zamieszczane są krótkie utwory przeznaczone do wykonania w liturgii.

Należy życzyć, aby muzyka organowa solowa znalazła swoje właściwe miejsce w liturgii. Nie stoi ona w sprzeczności z funkcjami muzyki w liturgii ale ją wspomaga w pełnieniu zadania *chwaly Bożej i uświęcenia człowieka*. Jakże adekwatne wydają się słowa papieża Benedykta XVI, które napisał jako kardynał w książce *Raport o stanie wiary*. Słowa te możemy odnieść również do muzyki instrumentalnej: „Wielką muzykę sakralną odrzucono w imię „uczestnictwa aktywnego”, ale czyż to uczestnictwo nie może znaczyć także percepcji przez ducha i przez zmysły? Czyż rzeczywiście nie ma nic aktywnego w słuchaniu, intuicyjnym pojmowaniu, we wzruszeniu? Czyż nie umniejsza się roli człowieka każąc mu uczestniczyć w liturgii za pomocą jedynie wypowiedzianych słów? Przecież wiemy, że to, co w nas racjonalne, świadome, pojawia się na powierzchni i jest jedynie wierzchołkiem góry lodowej w porównaniu z naszą całością”⁴⁹.

ORGAN MUSIC IN THE LITURGY

Summary

What is the point of performing organ music, music “without the words” in the liturgy? What is the function of instrumental music in the liturgy? What organ music can be performed in the liturgy? An attempt to answer these questions is the article “Organ Music in the Liturgy”.

The author takes the issue of the place of organ solo music in the liturgy. The article consists of three parts. The first part discusses the organ music

⁴⁸ T. Machl, *Preludia na temat polskich pieśni kościelnych*, Kraków 1998.

⁴⁹ J. Ratzinger, *Raport o stanie wiary z Ks. Kardynałem Josephem Ratzingerem rozmawia Vittorio Messori*, tłum. Z. Oryszyn, Kraków-Warszawa 1986, s. 110.

in church documents issued after the Second Vatican Council. The second one gives rules (criteria) for proper (correct) selection of organ music in the liturgy. In this section, the author draws attention to the organ music performed during the administration of the sacrament of confirmation, marriage and funeral liturgy. The last part discusses the organ literature useful to perform during the liturgy. Organ literature, which can be performed during the liturgy is very extensive. In the article the author confined himself to discuss Polish organ literature that is rich and informative.

Organ music is an important part of the liturgy. It also participates in the double task of music in the liturgy, which is the glory of God and the sanctification of man.

Thum.: Ks. K. Tyburowski

Słowa kluczowe: organy, muzyka organowa, liturgia, dokumenty kościelne, literatura organowa

Key words: organ, organ music, liturgy, church documents, organ literature